

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ

УДК 378.011.32:303.7-055.1/3

УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПРО МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ ТА МАЙБУТНЄ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ

Надія Гапон, Максиміліан Дубняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

Проаналізовано вплив соціальних процесів глобалізації та міграції на вартості української сім'ї. З'ясовано причини та наслідки аномічного стану сім'ї. Розглянуто результати психологічного дослідження наративів студентської молоді, які відображають зміну уявлень про цінності української сім'ї минулого, теперішнього та майбутнього.

Ключові слова: родина, цінності, аномія, наратив, глобалізація, міграція, психокультура сім'ї, освітні впливи.

На сьогодні впливають процеси глобалізації та міграції, які помітно трансформують вартості сім'ї. Науковці О. Ліповська [2], Н. Лавриненко [3], Н. Хазратова [4] у своїх працях зауважують, що глобалізаційні технології презентують нову систему вартостей, яка впливає на традиційні, духовно-моральні засади життя людей. Збільшується час та енергія, які затрачають на використання нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, натомість ущільнюється сфера емоційного, духовного спілкування між членами родини. Дедалі частіше дослідники (педагоги, психологи, психотерапевти) стикаються у своїй практиці з проблемою інтернетзалежності у дорослих та молоді, що обмежує сферу їхнього родинного спілкування та взаємодії. З'явилася сфера віртуальних знайомств, навіть більше – віртуальних церков, де можна одружитися чи висповідатися. Послаблення автентичних родинних стосунків через міграцію зумовлює функціональне існування молоді людини, що, відповідно, продукує соціальну відчуженість та самотність.

Сучасні українські дослідники вивчають розрізнені аспекти впливу глобалізації та міграції на цінності родини. Виникає необхідність аналізу сучасного аномічного стану української родини, а також концептуально окреслити шляхи подолання цього стану. Це зумовило актуальність обраної нами теми.

Метою розвідки є аналіз уявлень студентської молоді про минулий та актуальний стани функціонування сім'ї, а також про її перспективи.

Упродовж століть у культурній самосвідомості народу викристалізували засадничі вартості української родини: духовність, злагода, добробут, батьківство-материнство, патріотизм. Історичний екскурс у першу половину, середину ХХ ст. засвідчує існування суспільно-політичних причин зміни вартостей родини: руйнування її духовних, релігійних засад більшовицьким режимом; ліквідація економічної основи сім'ї (приватної власності); знищення родини голодомором, масові розстріли класових ворогів, зростання безпритульництва дітей та державної "конвеєризації виховання". У другій половині ХХ ст. продовжилася деформація засадничих вартостей української родини: насаджування атеїзму, підміна національних традицій сім'ї сурогатами "радянської обрядовості". Була штучно створена міграція молоді – формування психології "перекотиполя". Посилювалася пролетаризація родини: урбанізовані родини остаточно узалежнювались від держави. Погіршувалося здоров'я родини внаслідок екологічних катастроф тощо.

Специфіка побудови української держави з 90-х роках ХХ ст. спричинила аномію суспільної системи, що поглиблювалася процесами глобалізації та міграції. "Глобалізація", зауважимо, означає системні зміни, процеси, які відбуваються в економіці, політиці, культурі національних спільнот сучасного світу. Ці процеси трансформують старий порядок і прагнуть створити новий світоустрій. Універсальною цінністю стає "ринок", який відтворюється у його найбільш жорсткій моделі, коли гуманістичні вартості посідають в ієрархії нижче місце, ніж гроші, матеріальні блага. Відтак посилюється зовнішня соціальна мобільність людини, що має на меті матеріальне забезпечення родини.

На прикладі процесів, які відбуваються в країнах Східної Європи, науковці простежують поступові зміни сімейних установок через процеси соціальної мобільності, міграцію. Роз'єднаність людей приходиться на зміну родовим, сімейним, етнічним зв'язкам та ідентифікаціям. Це увиразнює аномічний стан сім'ї, усієї суспільної системи. В умовах аномії у суспільстві не продукують морально-етичні стандарти [5, с. 97]. Аномічні ознаки соціальної мобільності родини відстежуються на рівні родини. Гонитва за високими доходами роз'єднує сім'ї, стає самоціллю та причиною продовження міграційного становища членів родини (батька чи матері). Очевидним є деформоване розуміння багатьма трудовими мігрантами цінностей сім'ї, кар'єри, здоров'я.

Однак результати опитувань свідчать про те, що сім'я, сімейне життя залишаються найбажанішими цінностями для молодих європейців та відіграють важливу роль у житті людини. Частина дослідників вважає, що сім'я, сімейне життя не стільки переживають кризу, скільки відбувається процес трансформації форм сімейного життя. Йдеться не лише про

вироблення більш демократичного розподілу прав та обов'язків, а й про звуження функцій сім'ї до двох головних: чуттєвої та соціалізаційної. Це означає, що для сучасної людини (здебільшого західної) зростає вага позародинних зацікавлень та активності [6]. Молодь проводить щобільше часу в різних товариствах, групах, інституціях та суспільних просторах, ніж у колі своєї родини. Тому з'являється цілком обґрунтоване запитання, чи зберігають сім'я, сімейне життя своє значення для молодої людини? На це запитання молодь відповідає по-різному. Найбільш просімейні орієнтації, згідно з даними Л. Дичевського, виявляють корейці та поляки, половина молодих німців, іспанців, литовців вважають, що значення сімейного життя та родини зменшується [1, с. 34].

Розглянемо, які уявлення має українська студентська молодь стосовно минулого, теперішнього та майбутнього української родини. Репрезентації молоді ми виявляли за допомогою аналізу їхніх наративів про родину. Досліджуваними були студенти 2–3-х курсів факультету міжнародних відносин та філософського факультету (всього 102 особи) Львівського національного університету імені Івана Франка. Наративна тема: “Українська сім'я: вчора, сьогодні, завтра”.

Зазначимо, що наратив (рефлексивне письмо) – це якісний метод дослідження в гуманітарних та соціальних науках. У психології використовують у дослідженні соціальних, когнітивних та перцептивних процесів. Як соціальний конструкт слугує збереженню та створенню колективного знання. Студентські наративи ми аналізували за схемою, запропонованою В. Лабовим, Д. Валецьким, Ц. Барклей та раніше апробованою автором статті [7]. Спочатку з'ясували домінуюче емоційно-почуттєве тло наративів молоді стосовно запропонованої теми. Зазначимо, що початок розповіді конотував із минулим родини, середина – з теперішнім її станом, кінець розповіді – з майбутнім. Кількісно, за формою умонастрою наративи були такі: 50% прогресивні (оповідь розпочинається з негативного емоційного оцінювання подій і завершується позитивно); 42% регресивні (оповідь починається з позитивного емоційного оцінювання і завершується негативно) та 8% стабільні наративи (оповідь розпочинається або з позитивного емоційного оцінювання або з негативного і не змінюється впродовж розповіді). Це означає, що більшість студентської молоді розуміє сім'ю як неперехідну вартість та оптимістично сприймає перспективи її розвитку. Доволі численна група досліджуваних є свідомою загрозою, пов'язаних із процесом трудової міграції членів родини: дистанційоване батьківство, недоглянутість дітей, втрата емоційного контакту між рідними людьми.

Надалі інформацію, наявну в наративах про минуле української родини, аналізували структурно. Були виокремлені герої початку наративу. Це – батько (31%), мати (37%), діти (13%). Частина наративів (19%).

розглядала родину минувшини у знеособлених категоріях (див. рис. 1). Зокрема, минуле родини пов'язували з вартостями материнства-батьківства, з міцністю духовних зв'язків, цінностями поваги, послуху за наявності матеріальної скрути, відсутністю добробуту. Більшість студентських наративів (84%) відображало позитивне ставлення до своїх героїв.

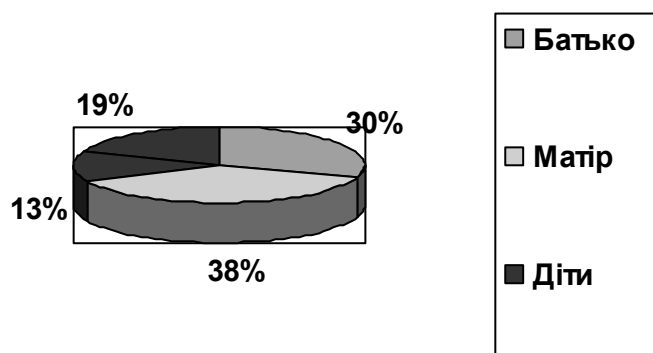

Рис. 1. Герої початку наративу, %

Героями середини наративу були – жінка (30%), матір (35%), діти (25%). Лише в 10% наративів про майбутнє родини не було згадано жодних суб'єктів (героїв), у них сім'я аналізувалася як соціальний інститут. Прикметним є те, що батько в наративах про теперішній стан родини не згадується (див. рис. 2). Автори розмірковують про сучасний конфлікт жіночих ролей. Теперішнє родини пов'язують із вартостями материнства, дитинства, турботою про добробут. Більшість наративів (75%) відображає амбівалентне ставлення до героїв.

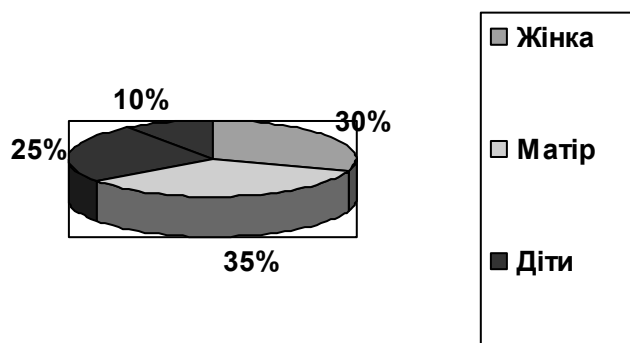

Рис. 2. Герої середини наративу, %

Домінуючими героями кінця наративу (див. рис. 3) є діти (30%), батьки (10%), а також відсутні будь-які герої (60%). Зокрема, родину майбутнього характеризують у соціально-вартісних категоріях. Більшість наративів (85%)

про майбутнє родини відображає позитивне ставлення авторів до своїх героїв розповіді. Наприклад, автори так пишуть про майбутнє української родини: "...цінності сім'ї є невмирущими", "... родина буде великою, де пануватимуть любов та затишок". Авторі розмірковують про незвідність духовних засад родини.

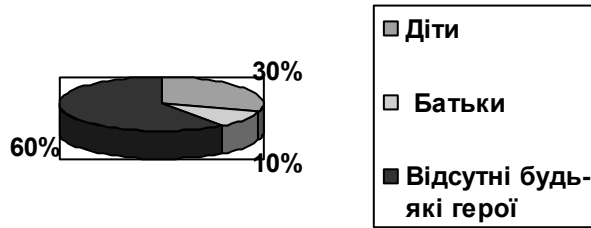

Рис. 3. Герої кінця нарративу, %

Узагальнимо головні позиції студентських нарративів на тему "Українська сім'я: вчора, сьогодні, завтра". По-перше, українську родину минулого, що ґрунтувалася на християнській вірі, традиційному розподілі ролей, оцінюють як "мужню, сильну", що вибудувала свої ціннісні засади в непростих історико-культурних умовах. По-друге, українська родина сьогодення зазнає стагнації внаслідок зміни ціннісних пріоритетів. Надмірний акцент на добробуті, матеріальних цінностях посилює зміну ролей жінок, їхню соціальну мобільність. Студенти у своїх нарративах так висловлюються про сучасних жінкок, матерів. Вони пишуть, що матір стає "...справжнім взірцем любові ... лише на дистанції (в трудовій еміграції)", а також про те, що "жінка має бути прикладом жертвовної любові, а не валізою з грішми, зі своїм статусом, самоповагою та гордістю". По-третє, українська родина у найближчому майбутньому за економічної стабільності зможе зберегти своє духовне осереддя. Студенти вірять, що побудова сім'ї та самореалізація в ній стане вагомим мотивом, ніж індивідуалістична самоактуалізація особи.

Отже, задля послаблення негативних аспектів сучасних глобалізаційно-міграційних процесів, які відобразилися на становищі української родини, слід задіяти всі позитивні ресурси інформаційного суспільства й посилити суспільну комунікацію на відродження засадничих вартостей української родини. На рівні освітніх інститутів, просвітницьких організацій, асоціацій треба інтенсифікувати діалог з родиною. Адже в основі будь-якої життєдіяльності сім'ї є певна психокультура, що визначає її соціальну мобільність. Необхідно провадити діалог з батьками стосовно їхньої економічної мотивації діяльності (навіщо заробляти гроші, якщо втрачаються емоційні, душевні зв'язки з дітьми). На рівні громадських ініціатив слід впливати на роботу українських владних інститутів стосовно розробки

соціальних проєктів, спрямованих на зменшення обсягу, темпів еміграції. Відродити душевно-духовні цінності української родини вкрай складно без державного реформування, системної роботи всередині українського суспільства, яка б охоплювала соціальні, освітні проєкти.

1. *Дичевський Л.* Сім'я та її місце у ієрархії цінностей молодого покоління європейців. Результати соціологічних досліджень // Ситуація сім'ї у сучасному суспільстві – досвід Центрально-Східної Європи. Люблін, 2007. С. 30–45.
2. *Липовская О.* Глобализация и гендер: взгляд с восточной стороны // Гендерные исследования. Харьков, 2000. № 3. С. 318–324.
3. *Лавриненко Н.В.* Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект). Київ, 1999.
4. *Хазратова Н.* Психологія відносин особистості й держави. Луцьк, 2004.
5. *Шевчук Л.* Проблеми індивідуального й суспільного здоров'я в контексті трансформації соціальної мобільності // Соціогуманітарні проблеми людини. 2006. № 2. С.95–105.
6. *Hapon N.* Gender and Education: Psychological Research of Students' Imaginations // European Integration through Education.Traditions the Present and the Future / Ed.R.Kucha. Lublin, 2004. P. 523–529.
7. *Koshmanova, T.S., Carter, C., & Hapon, N.P.* Reflective Writing of Prospective Teachers // Academic Exchange Quarterly, Washington, U.S. Winter, 2003. P. 57–70.

UKRAINIAN FAMILY VALUES IN THE STUDENT YOUTH REPRESENTATION

Nadia Hapon, Maksymilian Dubniak

*Ivan Franko National University of L'viv,
Universytets'ka Str., 1, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article analyses the influence of globalization and migration social processes on the Ukrainian family values. It finds out the reasons and consequences of family anomic state and the ways of its overcoming. It also examines the results of psychological studying the student youth narratives about Ukrainian family values yesterday, today and tomorrow.

Key word: family, values, anomy, narrative, globalization, migration, psychoculture, educational influences.

Стаття надійшла до редколегії 27.03.2008

Прийнята до друку 20.05.2008